

УДК 008+17.023.36

Шморгун О. О.

кандидат філософських наук

АНТИКРИЗОВА АЛЬТЕРНАТИВА ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ: ГУМАНІСТИЧНИЙ ВИМІР

На противагу усталеним стереотипам, розкрито органічний змістовний зв'язок між ультраліберальною парадигмою та ідеологією комуністичного проекту. Цивілізаційною альтернативою постіндустріальному типу утилітарно-конформістських світоглядних орієнтацій, однаково притаманних радянському держкапіталізму і сучасному фінансовому імперіалізму, є корпоративно-солідаристський суспільний устрій, що не сумісний з будь-якими націонал-соціалістичними проявами фундаменталізму.

З Іваном Васильовичем Бойченком мене пов'язує не тільки багатолітня дружба, а й творча співпраця, зокрема, взаємне захоплення проблемами філософії історії. Одна з виразних особливостей його підходу до цієї проблематики полягає в тому, що Іван Васильович завжди намагався розглядати історичний процес в контексті еволюції поняття сво-

боди, розкриття в межах аналізу тієї чи іншої цивілізації неповторної індивідуальності людської особистості. Такий підхід вступав у разючий конфлікт із традиційно по-радянськи протрактованим формаційним підходом К. Маркса, що аж ніяк не сприяло науковій кар'єрі мого колеги і друга за радянських часів.

Переконаний, що намагання Івана Васильовича творчо переосмислити ключові принципи гегелівської «Феноменології духу», яка – і він це часто повторював – за словами К. Маркса, є найглибшою таємницею гегелівської діалектики, розкрити сформульоване у «Філософії історії» положення Гегеля про те, що «всесвітня історія є прогрес в усвідомленні свободи, – прогрес, який ми повинні пізнати в його необхідності», яке, як завжди відзначав Іван Васильович, аж ніяк не можна зводити до примітивної приписуваної Гегелю формули «свобода –

усвідомлена необхідність», сьогодні, за ситуації появи нових технократичних, неоконсервативних, постмодерністських міфів і нових спроб розчинення людини в потоці соціального буття, актуальне як ніколи. Проблемі осмислення людської свободи в контексті сучасних глобально-цивілізаційних процесів і присвячена пропонована стаття.

Капіталізм як плутократизм

За ситуації швидкого загострення глобальних проблем сучасності стає все більш очевидною недостатність опису сучасних магістральних тенденцій в термінах технологічного детермінізму: доіндустріалізм – індустріалізм – постіндустріалізм. Адже ця схема своєю абстрактністю, а головне невизначеністю гуманітарних вимірів суспільного ладу мобілізаційно-консолідуючого типу дуже нагадує гірші традиції формаційного лінійного економічного прогресизму. Сказане стосується і триади філософських категорій – премодерн, модерн, постмодерн – через граничну багатозначність цих понять і їхню відстороненість від стадіальної типології власне економічних та геополітичних процесів загальноцивілізаційного масштабу.

Незважаючи на величезну кількість досліджень, і досі залишаються принципово нез'ясованими ключові питання, відповідь на які дозволить зрозуміти «логіку» сучасної всесвітньої історії. Зокрема, чи є капіталізм у якості особливої західної цивілізації унікальним в тому сенсі, що він більше не підлягає класичному глобальному циклу «зародження – розквіт – занепад – руйнація», який пережили всі добуржуазні способи виробництва Заходу і Сходу? Чи можна вважати, що адаптивні механізми класичного капіталізму у якості так званого відкритого суспільства є справді достатніми для подальшого поступального розвитку тепер уже всього людства, якщо не в повністю безкризовому, то принаймні у некатастрофічному режимі, що пророкували такі класики неолібералізму як М.Фрідмен, Ф.Хаєк, Ф.Фукуяма у своєму «Кінці історії» та багато інших пророків настання тоффлерівської «третьої хвилі»?

Ситуацію ускладнює те, що після розпаду СРСР, на мій погляд, не тільки в науковій, а й в учбовій економічній, соціологічній та історичній літературі запанував апологетично викривлений, вкрай заідеологізований образ еволюції класично капіталістичного під гаслом «капіталізм – наше світле майбутнє». При цьому якимось забувалось, що не тільки, припустимо, К. Маркс, видатні фундаменти концепції цивілізаційного циклізму, такі як М.Данилевський, і, звичайно ж, О.Шпенглер, категорично заперечували дуже розповсюджену гіпотезу – міф про невичерпність адаптивного потен-

ціалу класичного капіталізму в його західній версії. Більше того, визначення сучасного Заходу як величезного безликого мурашника, яке незадовго до своєї загибелі давав А.де Сент-Екзюпері збігається з оцінками вже так званого постіндустріального Заходу у книгах відомого російського філософа-футуролога О.Зинов'єва, який, знов таки за асоціацією із мурашником, одну із своїх останніх футурологічних праць назвав «Глобальний людинник». Наприкінці 50-х років минулого століття такі видатні представники гуманістичного психоаналізу як Е. Фромм («Втеча від свободи», «Мати чи бути?») та Г. Маркузе («Ерос і цивілізація», «Одномірна людина») також з тривогою писали про системну кризу, соціальне нездоров'я вже по суті постіндустріального суспільства масового споживання, що продукує «одномірних людей», які, маючи найвищі в історії людства стандарти матеріального комфорту, все більше прагнуть не бути, тобто не відбуватися як творчі особистості, а мати, тобто володіти все новими матеріальними благами; під виглядом свободи насправді здійснюючи втечу від неї, на тлі небачених досягнень цивілізації втрачаючи творчий ерос. Сьогодні вже навіть співець перемоги неолібералізму у всесвітньому масштабі Ф.Фукуяма, разом із П.Дж.Бьюкененом, С.Хантінгтоном, Д.Харві, в праці з назвою «Великий розрив» погоджується з тим, що на початку шістдесятих років минулого століття справді суспільство масового споживання почало підривати творчий потенціал і консолідованість західного суспільства.

Ще один видатний теоретик цивілізаційного циклізму, основоположник американської теоретичної соціології П.Сорокін, який, хоча і припускав, що оновлення Заходу можливе, але лише у тому випадку, якщо західне суспільство подолає універсальну циклічно цивілізаційну стадію гедоністичної так званої чуттєвої культури, яку він називає її присмерком чуттєвої культури. Причому важко позбутися враження, що вкрай песимістична оцінка, яку давав автор в останній главі, буквально списана із сьогоднішніх західних реалій. Нарешті, ніхто так і не спростував концепції Е.Валлернстайна щодо по суті неокolonіального гегемонізму західного світосистемного ядра відносно так званої світової периферії.

Насправді стає все очевиднішим, що деградація і люмпенізація будь-якого суспільства зовсім не обов'язково має бути пов'язана з війнами, революціями та іншими соціальними катастрофами. Надто тепличні умови, небачено високий для попередніх епох рівень життя, як це не парадоксально, також можуть вкрай негативно позначатись на держа-

вотворчому потенціалі. Тут спрацьовує своєрідний закон економії творчої енергії: мірою зростання гарантованості високого рівня споживання життя непомітно перетворюється на животіння, а тепличний спосіб життя – на рослинний. Поступово найбільшої ваги набувають розваги за принципом «хліба і видо-вищ», який був притаманний всім попереднім цивілізаціям на етапі їхнього занепаду, а добро починають ототожнювати з добробутом.

Красиво жити справді не заборониш, особливо за чужий рахунок. Тому вже згадувана меркантильність і установка на первинність так званих матеріальних благ (до їжі, одезі, житла сьогодні можна додати засоби пересування тощо), за К. Марксом – «базису», по відношенню до «надбудови» – «вторинних» духовних потреб, – закономірно породжує бажання використати своє монопольне становище для збагачення, узурпувавши сферу розподілу вироблених товарів у глобальному масштабі (симптоматично, що саме перу І.Бентама належить праця з назвою «Захист лихварства»).

Вказаний гедонізм і споживацтво, яке буквально культивує ринковий капіталізм, найпоєднаніше втілилось у економічній теорії засновника утилітаризму І.Бентама, який навіть винайшов моральну «арифметику щастя», яка начебто полягає в тому, що «мораль в найзагальнішому розумінні – це вчення про мистецтво спрямовувати дії людей таким чином, щоб виробляти найбільшу суму щастя». Як відомо, в основу доктрини І.Бентама, що ототожнює корисність і користь, покладено принцип, який звучить наступним чином: «доброчинний вчинок є правильний розрахунок, а вчинок аморальний – розрахунок невірний». Це саме та формула, яка свідчить про перехід капіталізму від веберівської протестантської етики трудового аскетизму до стану, при якому, за словами К.Маркса, який вже фактично розглядає грошовий фетишизм як новітню форму тоталітаризму, не існує такого злочину, на який не пішов би цей капітал у гонитві за власними надприбутками.

Причому саме грошова форма капіталу, сфера посередництва на протигагу виробництву, з найбільшою повнотою втілює в собі відчуженість не просто праці від капіталу, а володіння від адекватного людській природі буття: «у якості цієї сили, що *розбещує*, гроші виступають потім і по відношенню до індивіда, і по відношенню до суспільних та інших зв'язків, які зазіхають на роль і значення самостійних *сутностей*. Вони перетворюють вірність на зраду, зраду на вірність, любов на ненависть, ненависть на любов, добродесність на порок, порок на добродесність, раба на пана, пана на раба, дурість на розум, розум на дурість. Позаяк гроші, у якості

існуючого та діючого поняття вартості, змішують і обмінюють всі речі, то вони представляють собою всезагальне *змішення* та *підміну* всіх речей, отже, світ навиворіт, змішення і підміну всіх природних і людських якостей.

Той, хто може купити хоробрість, той хоробрий, хоча б він і був боягузом, позаяк гроші обмінюються не на якусь одну визначену якість, або визначені сутнісні сили людини, а на весь людський і природний предметний світ, то, з точки зору їх власника, вони обмінюють будь-яку властивість і будь-який предмет на будь-яку іншу властивість або предмет, хоча б і суперечили тому, що обмінюється. Гроші здійснюють братання неможливостей, примушують до поцілунку те, що суперечить одне одному. Уяви тепер *людину як людину* та її ставлення до світу як людське ставлення: в такому випадку ти зможеш любов обмінювати лише на любов, довіру тільки на довіру і т.і. Якщо ти хочеш насолоджуватись мистецтвом, то ти повинен бути художньо освіченою людиною, справляти вплив на інших людей, то ти повинен бути людиною, яка дійсно стимулює і рухає вперед інших людей» [6, с. 150]. Як тут не згадати програмну працю В.Зомбарта «Буржуа: до історії духовного розвитку сучасної економічної людини», за яким головний недолік підприємця-міщанина в тому, що він насаджує ідеал економічної людини, для якої «жива людина з її щастям і горем, з її потребами і вимогами витіснена з центру кола інтересів і її місце зайняли дві абстракції: нажива і діло. Людина, отже, перестала бути тим, чим вона була до кінця ранньокapіталістичної епохи, – мірою всіх речей» [3, с. 216].

Становлення нової системи тотальної державної корупції та водночас конкуренції не за споживача, а за монопольні надприбутки у миготінні французьких і британських реставрацій, імперій та республік розгледіли й жажнулися К.Маркс, О.Герцен, Ш.Оуен, П.-Ж.Прудон. Зокрема, А. де Токвіль у праці «Старий режим і демократія» наголошував на тому, що ліберальна олігархія у Франції прекрасно уживається з корумпованою забюрократизованістю, які у режимі новітньої плутократії утворюють нерозривний симбіоз. У знаменитій праці «Про демократію в Америці» видатний вчений зафіксував ознаки цього ж процесу на батьківщині західної демократії – в США.

А ось як блискуче описує цього суспільного монстра фінансового олігархату, який сьогодні панує і у нас і руйнує націю зсередини той же К.Маркс у праці «Класова війна у Франції»: «Так як фінансова аристократія видавала закони, керувала державою, розпоряджалася всією організованою суспільною владою, самим фактом власного панування та за допомогою друкованого слова підкоряла собі ма-

сову думку, то ж в усіх сферах... панували та ж проституція, той же безсоромний обман, та ж жага збагачення не шляхом виробництва, а шляхом спиритного привласнення уже наявного чужого багатства. Саме в верхах буржуазного суспільства нездорова та порочна похоть проявилася в тій неприборканій – на кожному кроці несумісній навіть з буржуазними законами – формі, в якій породжене спекуляцією багатство шукає собі задоволення згідно своєї природи, так що насолода стає розпустою, а гроші, бруд і кров зливаються в один потік. Фінансова аристократія як за способом свого збагачення, так і за характером своїх насолод є ні що інше, як *відродження люмпен-пролетаріату на верхах буржуазного суспільства*» [5, с. 216-217].

На жаль, навіть у XX столітті вищезгадані режими квітли пишним будяковим квітом. Зокрема, вищеписаний Марксом суспільний лад став праобразом Третьої («республіка трьохсот сімей»), а потім і Четвертої французьких республік, в якій владу майже узурпував банк Ротшильдів, а парламентські президенти перетворилися на слухняних лакеїв пануючої плутократії, за влучним визначенням де Голля, який двічі рятував Францію від викликаних ними національних катастроф (нищівна поразка на початку другої світової війни і так звана алжирська криза 1958 року) були режими «партійного феодалізму», за яких демократія у вигляді парламентських республік лише імітується.

Після другої світової війни гіпертрофія акціонерного капіталу по відношенню до капіталу промислового не тільки не зменшилась, а набула воістину глобального характеру. Відбулось остаточне перетворення світової системи поділу праці на «фінансовий імперіалізм» (термін, що належить одному з видатних теоретиків німецької соціал-демократії Р.Гільфердінгу, був вперше застосований ще на початку минулого століття).

Отже Україна отримала статус державної незалежності в той історичний момент, коли у світі відбувались процеси далеко неоднозначної глобалізації. Йдеться про стрімке наростання протягом всього двадцятого століття процесів глобального лихварства. Звідсіля виникнення плутократичної квазідемократії, яка фактично відтворена в нас в погіршеному, ускладненому тоталітарним минулим вигляді, за якого безпрецедентна корупція злютовує етатистсько-комуністичну, чиновницьку і ультра ліберальну бізнесову стратегії. Політичні лідери зовсім не авторитарного, а тиранічно-популістського типу прагнуть виступати благодійниками ним же обкраденого народу, періодично у якості величезного благодійника кидаючи йому крихти з барського столу. психологію подібного

узурпатора неконсервативного типу точно описав той же К.Маркс на прикладі реставраційно-монархічних економіко-політичних режимів: «...Бонапарт відчуває себе перш за все... представником люмпенпролетаріату, до якого належить він сам, його наближені, його уряд та його армія і для якого справа полягає, перш за все в тому, щоб жити у своє задоволення і витягати каліфорнійські виграші із казенної скрині. ...Бонапарту хотілось би грати роль патріархального благодійника всіх класів. Але він не може дати жодному класу, не віднімаючи у іншого. ...Бонапарт хотів би... перетворити всю власність, всю працю Франції у боргове зобов'язання на себе особисто. Йому хотілось би вкрасти всю Францію, щоб подарувати її Франції або, вірніше, щоб знову купити потім Францію на французькі гроші... І предметом торгівлі стають всі державні установи, сенат, Державна рада, Законодавчий корпус, орден Почесного легіону, солдатська медаль, пральні, суспільні роботи, залізні дороги, генеральний штаб національної гвардії без рядових... Засобом підкупу стає будь-яке місце в армії та урядовій машині. Але найважливіше в цьому процесі, полягає в тому, що Францію забирають, щоб подарувати її їй же самій» [5, с. 514-515]. Не важко помітити, що ця характеристика блискуче описує ситуацію в сьгоднішній Україні.

Саме ці суспільно-політичні утворення (і типологічно відповідні їм устрої у США та Британії) безпосередньо причетні до зради Антантою України у боротьбі з більшовиками, мюнхенської змови, а за великим рахунком, і розпалювання двох світових воєн (адже німецький нацизм і радянський комунізм були нічим іншим як неконструктивною реакцією на суспільства, в яких бал правили фінансова спекуляція, корупція, нажива, на втрату ліберальними «країнами-рантє» здатності дати відсіч військовому агресору). А погіршений варіант плутократичного парламентського олігархізму запанував сьогодні у нас.

Світоглядний кентавр комунолібералізму

Але чи можна погодитись із тим, що, за версією наших сьгоднішніх лівих, які звинувачуючи у всіх смертних гріхах так званих націонал-лібералів, «прислужників буржуазії», волають про те, що комунізм набуває другого дихання, що начебто саме він є альтернативою неоконсервативному глобалізму, а радянська система, якщо усунути деякі «волютаристі перегини», зовсім не була тоталітарною, а, навпаки, може бути відтворена, так би мовити, у гуманістичному форматі?

Насправді, однією з безсумнівних причин нашої сьгоднішньої нездатності перейти від фор-

мально проголошеної незалежності до реально-го статусу повноцінної європейської нації-держави є саме тоталітарний спадок, за якого роками і десятиліттями перетворення людини на сталінський гвинтик під девізом «незамінних у нас не має» нищилось все нестандартне, ініціативне, у повному сенсі непересічне. Логічним наслідком становлення тоталітарної системи було те, що під ідеологічними брендами про диктатуру, а потім провідну роль пролетаріату насправді більшою мірою практикувалась диктатура саме люмпен-пролетаріату. Адже в «країні рад» внаслідок багатовікового гниття російської імперії зсередини, а також страшної соціальної катастрофи першої світової війни і соціальних зламів форсованої індустріалізації і колективізації, відбулася шалена декваліфікація і маргіналізація величезних верств населення. Навіть тотальний так званий культ особи в дійсності був культом сірості, пересічності: Лев Троцький дуже влучно назвав Сталіна, якого сьогодні знову возвеличують у Росії у якості геніального вождя, геніальною посередністю, підкреслена функціональна безликість якої лише відтіняла страшну анонімну силу створеної ним «командно-адміністративної системи», кар'єрне зростання у якій знаходилося у прямопропорційній залежності від аморальності, лакейської запопадливості та творчої невиразності. Що, зокрема переконливо показав О. Бек у романі «Нове призначення».

Усією своєю манерою поведінки Сталін, що мав прізвище «Хазяїн», немовби демонстрував, що в країні, якою він править, панує культ не особистості, а безособовості – гігантського державного механізму, який працює, як конвеєр налагодженої автоматизованої фабрики. Причому «генеральний секретар» лише головний гвинтик, чиновник, тобто дослівно «людина посади». Звідсіля походження суто радянських понять «кадр», «начальник», «креатура», «призначенець», «уповноважений», «номенклатура» (порівняймо: «номенклатура виробів»), «вищий посадовець» «функціонер», «полпред» «висуванець», «завідуючий», «ставленик», «апаратник», «орговик», «вожатий», що вони правлять «партактивами» та «масами», «передовими загонами», «суспільними елементами», «робітничим класом», «суб'єктивним фактором», «блоком комуністів і безпартійних», «трудовами колективами», яким за допомогою ідеологічної обробки, підкріпленої масовим терором, під волання про гігантські плани і звершення, на рівні підсвідомості вбивались тези типу «ініціатива підлягає покаранню», «там на горі видніше», «не висувуватись», «наша справа маленька» тощо.

Врешті-решт саме вищезгадана сірість і злюмпенізованість вищого «ешелону» «кадрів, які вирішу-

ють все», і «мас» стала головною причиною неминучого розвалу СРСР, тенденцій до анти тоталітарного реформування всередині цієї системи, обумовлених саме використанням передусім в інтересах інтеграції величезного ВПК до досягнень НТП (хоча часто і за принципом забивання гвіздків мікроскопом), величезного творчого потенціалу не до кінця знищених національних культур (в тому числі й української). Економічна неефективність і зростаюча сировинна експортна залежність – лише наслідки законномірного переходу до етапу зрілого або розвинутого соціалізму (від самих термінів вже відгонить гниттям) брежневського застою.

Публіцист І.Буніч у своїй праці «Золото партії» слушно писав про те, що комуністичній системі до певної міри все ж таки вдалось виконати поставлене завдання – створити у масі нову людину, але зовсім не борця і не новатора, а саме «людину байдужу», що живе не за «моральним кодексом будівника комунізму», а за аморальним кодексом тотального пристосуванця, конформіста. Внаслідок вищезгаданої пертурбації вчорашній «гегемон» проявив вже не просто заїделогізованість, а буквально заїделохізованість свідомості. В протилежному випадку, наприклад, в Україні початку дев'яностих просто не вдалось би провести ваучеру псевдоприватизацію під обіцянки перетворити українців на власників однієї п'ятдесяти двох мільйонної частки народного добра, або розвести населення на трастових обіцянках миттєвого збагачення тощо.

Але констатувати це сьогодні вже замало. Як це не парадоксально, протилежність ліберальної парадигми як цивілізаційній альтернативі у її екстремістських проявах неототалітарного типу комуністично-тоталітарній обезличеності лише позірна. Ще В.Плеханов, М.Бердяєв, М.Вебер, В.Парето, В.Винниченко, В.Липинський попереджали про те, що, за термінологією останнього, комуністичні «нераціональні бюрократи» або просто «кочовики» лише зовні протилежні представникам «золотих мішків», «анонімного капіталу», «плутократії», і тому за принципом зриву різьби надто закрученої гайки, максимальне одержавлення й комуністичний культ зрівнялівки у бідності, що гвалтує людську природу, неминуче обернеться фетишем збагачення саме за всяку ціну, культом тепер уже шаленого споживацтва. Причому ініціаторами чергового грабування награвованого стане «пануючий клас», вищі партійні функціонери, які конвертують владу у власність.

Відомий російський дослідник філософії господарства як форми творчої самореалізації людини С.Булгаков точно називав більшовицький соціалі-

лізм капіталізмом навиворіт, «соціал-буржуйством» (сьогодні точніше було б сказати комунолібералізмом), адже «можна визнати правду соціалізму, як заперечення неправди капіталізму..., але поряд з тим треба бачити і його обмеженість і його неправду, котра є також грубе відтворення обмеженості й неправди капіталізму. Соціалізм вірить разом з капіталізмом, що людське суспільство будеється тільки на економічному інтересі... Для соціалізму людина є грошовий мішок, пустий або наповнений, так само як і для капіталізму» [12, с. 223].

Спорідненість між комунізмом на та лібералізмом тонко підмітив видатний представник гуманістичного психоаналізу Е.Фромм: «Соціалізм і комунізм дуже швидко перетворились із руху, метою якого була побудова *нової* людини, в рух, ідеалом якого став буржуазний спосіб життя для всіх. А *загальним* еталоном чоловіків і жінок майбутнього зробився *буржуа* . Передбачалось, що багатство і комфорт у підсумку принесуть безмежне щастя» [11, с. 10].

Далеко не випадково закон випереджаючого зростання потреб було сформульовано ще в межах «політекономії соціалізму», а головним завданням «нового» ладу було «наздогнати і перегнати Америку» саме за обсягами виробництва найелементарніших матеріальних благ, тобто комунізм, де працюють по можливості а, отримують за потребами, фактично і мислився як західне «суспільство масового споживання».

Важливо зазначити, що окрім граничного гедонізму, тоталітарному комунізму та ультралібералізму однаково притаманний і космополітизм. Адже тези типу «пролетар не має своєї вітчизни», або «пролетарі всіх країн, єднайтеся» і віра у всесвітню революцію, що створить загальносвітову фабрику уніфікованого життя, прекрасно корелюється з гаслами часів наших «реформ» типу «ринок і в Африці ринок», «красиво жити не заборониш», «спочатку ковбаса, а потім свобода», «риба шукає, де глибше, а людина – де краще» тощо. В основі цієї спорідненості двох радикальних ідеологій знаходиться механістичне бачення соціуму, за якого сталінська «логіка» «немає людини – немає проблеми» за допомогою сучасних інформаційно-комп'ютерних засобів промивання мізків підміняється лише позірно протилежною – «немає проблем – немає і людини». Адже ще видатний представник сучасного антиутопізму О.Хакслі справедливо зазначав, що сучасна західна людина переконана в тому, що живе в абсолютно вільному суспільстві, насправді замість радянського «гвинтика» поступово перетворюючись на комп'ютерний «чип» (це слово як відомо в українській мові синонімом дурня [1, с. 23-24].

Саме тому оголошені на початку тепер уже начебто антикомуністичного чергового «Великого стрибка» так звані радикальні ринкові реформи не тільки не стали протилежністю суцільному радянському одержавленню або етатизму, а виявились цілком логічним продовженням багаторічної практики комуністичного будівництва в дусі оспіваного в пролетарському гімні «Інтернаціоналі» руйнування всього світу ущент, а хрестовий похід проти комунізму очолили колишні ж партійні функціонери, які утворили авангард так званих ринкових реформ, що проходили в дусі все тієї ж червоногвардійської атаки тепер уже не «на», а «за» капітал. Причому техніка побудови демократії також була і залишається до болю знайомою, цілковито в дусі напису на вході до одного з радянських «виправних» закладів: «залізною рукою зтягнемо світ у світле майбутнє» (згадаймо піарівські слогани часів так званої шокової терапії про те, що, мовляв, «прірву не можна перестрибнути у два стрибка», «не можна бути вагітною лише трошки» тощо).

Отже, від перестановки доданків сума не змінюється: трансформація люмпена-комуніста в люмпена-ліберала (з хама у пана) насправді не призводить до жодних суттєвих змін. Ось чому в Україні в процесі скоріше не державотворення, а державоспостворення під гаслами про нагальність повернення від комунізму до нормального капіталізму і виник комуно-ліберальний кентавр по суті антисуспільний устрій, створено особливу систему антиекономіки і антиполітики. В Україні виникла соціальна структура буквально поставлена з ніг на голову: люмпен-пролетаріат, покидьки (російською «подонки»), оспівані Максимом Горьким у п'єсі «На дні» – нижній щабель суспільної піраміди – опинились на самій її вершині: справді, за комуністичним гімном, хто був ніким, ті стали всім.

Насправді ніякого власне пострадянського простору не виникло, а виник скоріше неорадянський. Радянський Союз зовсім не зник, він лише розпався на декілька різноформатних радянських союзів, мімікрувавши і відтворивши архетип буття, за якого комунізм і тоталітарний лібералізм становлять сторони однієї медалі, є «близнюками-братами», і розпад цей, як моральний, так і геополітичний, цілком може продовжитись далі. Тому необхідно раз і назавжди припинити постійно розтиражовану на різноманітних «урочистостях» демагогію про те, що Україна як незалежна європейська суверенна держава вже повністю відбулась. Навпаки зараз як ніколи на часі завдання остаточно не перейти до категорії країн, які у сучасній західній політології визначаються як «держави, що не відбулись». І головне завдання антикризової стратегії полягає

не в, за термінологією наших політиків, так званому черговому перезавантаженні цієї карикатури на цивілізоване суспільство, а в повному демонтажі суспільного ладу, точніше безладу, за якого жити і працювати чесно стало неможливо.

Гуманістичний вимір реального постакапіталізму

Виникає логічне питання: яким є гуманітарний зміст поняття постіндустріалізму, які універсальні мотивації людської природи мають бути задіяні за ситуації, коли найвища економічна продуктивність праці фактично пов'язується вже не стільки з трудовою теорією вартості, скільки з можливостями людини працювати у режимі творчої діяльності? Приблизно в середині XIX століття як заперечення саме загніваючих аспектів класичного капіталізму виникла соціально-романтична опозиція нівелюючому капіталістичному раціоналізму, який найпоспідовніше втілювався в феноменах індустріального конвеєрного фордизму та тейлоризму. Вже сам К.Маркс, бідкався з приводу того, що створена ним формаційна схема історії не пояснює феномени Есхіла, Софокла, або Шекспіра, тобто появу геніїв, постаті яких визначили якісно нові ціннісно-світоглядні орієнтири задовго до початку етапу економічного перевороту в тому чи іншому цивілізаційному світі. Аналізуючи наростаючу конфліктність між міноюю і споживчою вартістю, абстрактною і конкретною, нарешті, уречевленою і живою працею, він доходить висновку про неподоланий антагонізм між ціною і цінністю в структурі товарного виробництва, а значить і про принципову обмеженість власної трудової теорії вартості.

Шукаючи альтернативний відчуженій формі капіталу «ідеальний тип» суспільного устрою в епоху НТР, видатні представники гуманістичного психоаналізу, такі як В.Франкл, піддали сумніву універсальність піраміди життєвих мотивацій А.Маслоу, яка є нічим іншим як психологізованою формою абсолютизованої марксівської тези про первинність економічного базису та вторинність духовної «надбудови», яку фактично закладено в спосіб життя сучасних розвинених країн Заходу і який призвів до сучасної світової фінансової кризи [14, с. 56-71]. Нагадаю, А.Маслоу сформував головний принцип будь-якої творчої мотивації таким чином: «Людина, яка потребує їжі, безпеки, любові та поваги, скоріше за все, буде бажати їжі сильніше за все інше» [7, с. 61]. Або ще жорсткіше: «У нас ніколи не виникне бажання створювати музику, або вибудовувати математичні схеми... якщо наш шлунок пустий, або ж ми всі помираємо від спраги, або якщо нам загрожує

наближення катастрофи, або якщо нас ненавидять» [7, с. 51].

Насправді, сам А.Маслоу, на ідеї якого, можливо, вплинуло глибоке вивчення біхевіоризму і намагання пристосувати свою концепцію до специфіки американського бізнесу, детально аналізуючи феномен творчості в іншій роботі «Психологія буття», задекларував якісно новий тип етики творчої праці, яка фактично є альтернативною його ідеї вторинності задоволення духовних потреб, на що також звертає увагу В.Франкл [10, с. 54-68].

Справді, за існування дуже гнучкої системи додаткового матеріального заохочення уже внаслідок наявності принципового не тільки горизонтального (за типами діяльності), а й вертикального (за рівнем здібностей, творчого потенціалу) поділу праці неминучим є розрив між масовою свідомістю і світобаченням генія, який призводить до нерозуміння пересічною особою творчого здобутку геніальної особистості (згадаймо знамениту сентенцію: геніальне спочатку сприймається як божевільне, потім як чудернацьке, потім як прийнятне і, нарешті, як буденне, загальновизнане).

Якщо виходити із фундаментальних вимірів людської природи, то рівень справжньої обдарованості, яку ніколи неможливо до кінця виміряти будь-якими кількісними показниками, визначається здатністю до творчої самореалізації за найбільш несприятливих обставин (видатний рок-музикант А.Макаревич прекрасно передав цю установку наступним рядком своєї пісні: «нам було важливіше співати, ніж дихати»).

Отже, ліберальна світоглядна мотивація фактично ігнорує головну особливість по-справжньому творчої діяльності в будь-якій сфері: принципову відкладеність у часі визнання і адекватної оцінки творчого здобутку та великий ступінь невизначеності терміну гідної матеріальної винагороди за нього. Історія красномовно свідчить про справедливість слів Л. Костенко про те, що «слава – прекрасна жінка, що на могилу квіти принесе».

Саме тому по-справжньому обдарована людина завжди є принциповим нонконформістом, вона часто-густо вимушена діяти за ситуації відсутності або навіть відмови від високого рівня добробуту, а то й прямого спротиву її діяльності. Саме ця зворотнопропорційна залежність між рівнем духовної та утилітарної мотивації людини завжди була джерелом так званих пасіонарних поштовхів, свого роду духовних революцій, з яких завжди починався висхідний розвиток будь-якої цивілізації.

Не випадково Д.Сорос, який, за його власним зізнанням, заробив мільярди на фінансових спекуляціях, намагаючись зрозуміти, «що не так з Аме-

рикою», доходить висновку, що головна вада полягає в так званому консюмеризмі, тобто спожи-вацтві. Причому йдеться насамперед «про надто велике схиляння перед успіхом – що вимірюється грошима, – у збиток сутнісним цінностям» [8, с.105]. Він констатує дуже небезпечне явище масового ставлення американців до професійної діяльності суто як до форми бізнесу, тобто бру-тального заробляння грошей, що у вищих сферах творчої діяльності призводить до різкого зниження результатів цієї діяльності.

Саме тому посткапіталістична романтична па-радигмальна стратегія також розвивались в ду-сі непримиренного протиставлення фетишизо-ваним формам капіталу не просто альтруїстично-го, а й жертовно героїчного начала. Тільки враху-вавши цей момент, можна зрозуміти мотиви на-писання В.Зомбартом, який довгий час буквально оспівував видатну роль єврейського фінансового капіталу у розвитку сучасного капіталізму, відомої праці «Торгаші і герої», в якій він протистав-ляє утилітаризму патріотичний героїзм, а також концептуально близької праці М.Шеллера «Буржуа та релігійний діяч».

В праці О.Шпенглера «Пруссактво і соціалізм», знов таки, корпоративно-солідаристський устрій бісмарківського типу, споріднений з японським так званим конфуціанським капіталізмом, проти-ставлений ультралібералізму британського фінан-сово імперського стибу. Співзвучні з О.Шпенгле-ром та Е.Юнгером, з їхнім протиставленням торга-шу робітника, (точніше «виробника» в широкому сенсі цього слова) ідеї В.Липинського, який протиставив представникам «анонімного капіталу» всес-вітньої «плутократії» так званих продуцентів – пред-ставників національно орієнтованого робітництва і бізнесу.

Пізніше В.Зомбарт в «Німецькому соціалізмі» протиставляє солідаристсько-корпоративну консолідованість фінансовому імперіалізму. По суті ті ж самі позиції неокорпоративізму відстоюють Ле Бон в своїй «Психології соціалізму», Е.Дюркгейм у «Са-могубстві», К.Мангейм у «Консервативній думці», Е.Трьольч в «Німецькій ідеї свободи». Причому осо-бливо хочу підкреслити, що не тільки в нацистській Німеччині, а й в менш тоталітарній фашистській Італії часів Муссоліні проголошений ідеал корпо-ративного суспільного устрою так ніколи і не було послідовно реалізовано, обидві ці країни врешті-решт пішли шляхом суто тоталітарного орадян-щення влади й економіки [9, с. 56;4, с. 225-227; 2, с. 246-253].

Подальший розвиток гуманістичної думки від-бувався саме в контексті даної методологічної нас-

танови на протиставлення відповідного людській гідності міжособистісного спілкування, яке не-можливо купити ні за які гроші, відчуженому від своєї сутності, опосередкованому знеособленістю абстрактної *вартості* існуванню. Під знаком цієї амбівалентності розвивались не тільки неомаркис-тські концепції нових «лівих» та представників гумані-стичного психоаналізу, а й теоретико-соціологічні кон-цепції Ф.Тьонніса з його протиставленням спільноти і спільності, Е.Дюркгейма, який протиставив «динаміч-ну гушавину» органічної солідарності (рівня загаль-носуспільної довіри, за твором «Довіра» Ф.Фукуями) дезінтегрованим – механічній.

На тих же засадах М.Вебер протиставляє ети-ку переконання етиці відповідальності; А.Бергсон буденну етику – героїчній; Е.Фромм мораль обов'яз-ку – етиці любові. Йдеться про пошук посткласич-них форм національної консолідації і політичного лідерства, що спираються вже не скільки на задо-волення матеріальних потреб, скільки на задоволен-ня потреби у самореалізації [13;15].

Важливо, що подібні форми цивілізаційної само-організації вже продемонстрували свою граничну економічну ефективність. Спираючись саме на ба-зові засади подібного суспільного устрою, що отри-мав назви ордолібералізму, соціальної держави, системи участі, шведського соціалізму, конфуціан-ського капіталізму, соціального ринкового gospodar-ства тощо, вже після другої світової війни були про-ведені широкомасштабні реформи, що отримали на-зву «економічного дива», у Німеччині, Японії, Фран-ції, Іспанії, Китаї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Huxley A. Brave New World and Brave New World Revisited / A. Huxley. – N.Y.: Harper Perennial Modern Classics, 2005. – 384 p. – ISBN 0060776099.
2. Данилов С.Ю. Правовые демократические государства: очерки истории: выпуск 1 / С.Ю. Данилов. – М.: Информа-ционно-внедренческий центр «Маркетинг», 1999. – 292 с. – ISBN 5-7856-0117-6.
3. Зомбарт В. Собрание сочинений: в 3 т. / В. Зомбарт; пере-вод с немецкого. – СПб.: Владимир Даль, 2005. Т. 1: Бур-жуа. Этюды к истории духовного развития современного экономического человека. – 637 с. – ISBN 5-93615-044-5, ISBN 5-93615-050-X.
4. История государства и права зарубежных стран: часть II / под. ред. О.А. Жидкова, Н.А. Крашенинниковой. – М.: Издательство московского университета, 1991. – 336 с. – ISBN 5-211-00840-5.
5. Маркс К.: Избранные произведения: в 3 т. / К.Маркс, Ф.Энгельс. – М.: Издательство политической литературы, 1986. Т.1. – IV+635 с., портр.
6. Маркс К. Сочинения: [в 42 т.] / К.Маркс, Ф.Энгельс. – Изд. 2-е. – М.: Издательство политической литературы, 1955–1974. Т. 42. – 1974. – 535 с.
7. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу; [пер с

- англ.] – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 352 с. – (Серия «Мастера психологи»). – ISBN 978-5-91180-439-8, 5-318-00616-7.
8. Сорос Дж. Эпоха ошибок: мир на пороге глобального кризиса / Джордж Сорос; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Брукс, 2008. – 202 с. – ISBN 978-5-9614-0762-4.
 9. Сціборський М. Націократія / М. Сціборський. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2007. – 112 с. – ISBN 978-966-7151-93-5.
 10. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник / В. Франкл; пер. с англ. и нем.; общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева; вст. ст. Д. А. Леонтьева. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с., ил. – (Б-ка зарубежной психологии). – ISBN 5-01-001606-0.
 11. Фромм Э. Иметь или быть? / Э. Фромм; пер. с англ.; общ. Ред. и посл. В. И. Добренъков. – 2-е изд., доп. – М.: Прогресс, 1990. – 336 с. – (Б-ка заруб. психологии). – ISBN 5-01-002072-6.
 12. Христианский социализм (С. Н. Булгаков): [споры о судьбах России] / С. Н. Булгаков; [редактор-составитель, автор предисловия и комментариев В. Н. Акулинин]. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1991. – 350 с. – ISBN 5-02-029822-0.
 13. Шморгун О. Безпрецедентний прецедент. Світова фінансова криза: останнє попередження / О. Шморгун // Народний депутат: часопис Депутатського клубу «Парламент»: хто скільки зможе. – 2008. – №11. – С.38-43. – ISSN 1812-514X.
 14. Шморгун О. Світова фінансова криза у цивілізаційному вимірі / О. Шморгун // Філософська думка: український науково-теоретичний часопис: велика криза: Україна і світ. – 2009. – №2. – ISSN 0235-7941.
 15. Шморгун О. Шанс на порятунок / О. Шморгун // Народний депутат: часопис Депутатського клубу «Парламент»: зламані вертикалі. – 2009. – №6. – С.26-31. – ISSN 1812-514X.

Ключові слова: цивілізаційна парадигма, світоглядна орієнтація, посткапіталізм, тоталітарна ідеологія.

Шморгун А.А. Антикризисная альтернатива цивилизационного развития: гуманистическое измерение. *В противовес сформировавшимся стереотипам, раскрыта органическая смысловая связь между ультралиберальной парадигмой и идеологией коммунистического проекта. Цивилизационной альтернативой постиндустриальному типу утилитарно-конформистских мировоззренческих ориентаций, одинаково присущих советскому госкапитализму и современному финансовому империализму, является корпоративно-солидаристский общественный строй, не совместимый с какими-либо национал-социалистическими проявлениями фундаментализма. Ключевые слова: цивилизационная парадигма, мировоззренческая ориентация, посткапитализм, тоталитарная идеология.*

Shmorgun O.O. Anti-crisis alternative of civilization development: humanistic measuring. *In counterbalance to stable stereotypes, organic contentive connection between ultraliberal paradigm and ideology of communist project is exposed. Corporative solidaristic framework of society that is not consonant with any national socialist displays of fundamentalism is the civilization alternative to postindustrial type of utilitarian and conformist world view orientations, identically inherent to soviet state capitalism and modern financial imperialism. Keywords: civilization paradigm, world view orientation, postcapitalism, totalitarian ideology.*